

Arkadiusz Jabłoński

"Zarys filozofii człowieka", Stanisław Kowalczyk, Sandomierz 1990 :
[recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 29/1, 193-196

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wadzenia analiz fenomenologicznych. Stein notuje tylko to, co „rzeczy mówią”. W sposób jasny i przystępny rozwija analizy, nie traci nigdy celu z oczu. Pokazuje przy tym, że fenomenologia jest dyscypliną naukową o obiektywnej ważności, która nie ma nic wspólnego z tzw. spekulowaniem, gdyż zrodziła się z zaufania człowieka do własnego rozumu i do rzeczywistości, z faktu, że człowiek potrafi „(od)czytać” rzeczywistość.

Fenomenologia uczy patrzeć na to, co jest. Im bardziej fenomenolog jest wierny rzeczywistości, tym bardziej jego praca przyczynia się do zrozumienia świata i człowieka. W czasach ucieczki od ontologii, w okresie „zagubienia metafizycznego” *Wprowadzenie do filozofii* zasługuje na szczególną uwagę, gdyż analizy Stein „trzymają się” rzeczywistości i prowadzone są w sposób jasny, co nie znaczy łatwy, czy przystępny. Wspólne filozofowanie ze Stein kosztuje bardzo wiele, wymaga niezwyklej koncentracji i uwagi, daje również satysfakcję i wewnętrzne zadowolenie, gdyż w osobie Stein mamy znakomitego przewodnika.

Jerzy Machnacz

Stanisław Kowalczyk: *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 1990, s. 319, Wydawnictwo Diecezjalne.

Ks. Stanisław Kowalczyk swoimi dotychczasowymi pracami z zakresu filozofii Boga, filozofii religii, dialogu chrześcijańsko-marksistowskiego, światopoglądu chrześcijańskiego, myśli św. Augustyna itp. przyzwyczaił nas do oczekiwania w trakcie lektury — uczciwości i rzetelności metodologicznej, wnikliwości i wszechstronności w traktowaniu podejmowanych problemów.

Omawiana praca jest próbą systematycznego przedstawienia antropologii filozoficznej. Zawarta w niej problematyka dotycząca bytu ludzkiego nie poddaje się prostym uogólnieniom i jednowymiarowym ujęciom, ale unika też zbędnego gubienia się w szczegółach, a przez to zamazywania rzeczy z natury swej mało uchwytnych. Myleniu czy nawet celowemu mieszaniu różnych poziomów interpretacji jest tu przeciwstawiony sposób opracowania i doboru metody, ściśle uwarunkowany prezentowanym przedmiotem. Dlatego cała jej pierwsza część poświęcona jest kwestiom metodologicznym. Autor precyzyjnie oddziela obszary zainteresowań i problematykę antropologii filozoficznej od antropologii społecznej (kulturowej), przyrodniczej i teologicznej. W swej ścisłości metodologicznej nie popada jednak w skrajności i nie eliminuje z pola zainteresowań filozofii osiągnięć innych nauk. Choć nie mogą one stanowić podstawy do formułowania tez filozoficznych, to jednak mogą być ich potwierdzeniem lub ilustracją oraz, co istotniejsze, zabezpieczeniem ich przed werbalizmem opisowym oderwanym od egzystencjalnego usytuowania osoby ludzkiej.

Ks. Kowalczyk przyjmuje postawę otwartości interdyscyplinarnej w ostatecznej eksplikacji bytu ludzkiego. Pod tym względem wzajemna komplementarność powinna cechować jeszcze bardziej różne nurty filozoficzne. Należy oczywiście odróżnić od siebie i wyraźnie nazwać te koncepcje filozoficzne, które mają charakter redukcjonistyczny w traktowaniu człowieka, zarówno materialistyczne, jak i spirytualistyczne,

aby uniknąć niedopuszczalnego zawężenia pola zainteresowań bytem ludzkim. Autora interesują „te nurty filozoficzne, które uznają możliwość antropologii personalistycznej: bądź już w systemowych założeniach i w punkcie wyjścia analiz, bądź przynajmniej w punkcie dojścia”. W historii filozofii ukształtowały się dwa klasyczne sposoby uprawiania antropologii filozoficznej: jako filozofia bytu i jako filozofia podmiotu. Rozgraniczenie ich, metodologicznie jak najbardziej zasadne, w praktyce często doprowadza do bezkrytycznej apologii jednego z nich. Takie radykalne podejście musi powodować zagubienie istotnych treści zawartych w obydwu nurtach. Zamiast więc opozycji warto poszukiwać jakiejś ich syntezy. Jest to wyzwanie tym donioślejsze, iż na gruncie myśli chrześcijańskiej początek przeciwstawiania różnych sposobów widzenia człowieka bierze się ze zbyt uproszczonego przeciwstawienia św. Augustyna św. Tomaszowi z Akwinu. Wbrew utartym opiniom Augustyn wcale nie jest idealistą typu kartezjańskiego, a wychodząc w swych analizach od faktu myśli, odnajduje realność człowieka na trzech poziomach bytowych: istnienia, życia i myślenia. Akwinata natomiast, chociaż opiera swą analizę bytu ludzkiego na ogólnej teorii bytu, to jednak dopuszcza ujęcia o charakterze subiektywno-podmiotowym. Pierwszy bardziej akcentuje działanie osoby ludzkiej i jej wartości, drugi struktury bytowe i schematy. Ideałem mogłoby być więc połączenie obydwu podejść.

Według Autora próbę tego typu podjęli we współczesnej filozofii m.in. S. Strasser i K. Wojtyła. Starają się oni ubogacić tradycijną tomistyczną naukę o człowieku o elementy współczesnej, metodologicznie dopracowanej filozofii fenomenologicznej. Obaj kwestionują fenomenizm i fenomenologię jako metafizykę, pozostając na gruncie realizmu metafizycznego, przyjmują natomiast metodę fenomenologiczną, która jest szczególnie cenna dla antropologii. Poszerza jej bazę wyjściową o doświadczenie wewnętrzne i przełamuje barierę pomiędzy podmiotem a przedmiotem, respektując w opisie człowieka jego wymiar podmiotowy. Traktowanie bowiem człowieka tylko jako egzemplifikację bytu jako bytu nie pozwala nic powiedzieć — bez odwołania się do doświadczenia podmiotowego — o jego specyfice. W tym kontekście filozoficznym umieszcza swe dzieło ks. Kowalczyk: „W naszym przekonaniu antropologia — choć przejmując z ontologii pojęcia i niektóre metody uzasadnień — to jednak różni się od niej istotnie: punktem wyjścia, przedmiotem, semantyką, częściowo metodą. Aksjomaty metafizyki ogólnej nie są wystarczające dla szczegółowych dyscyplin filozoficznych: filozofii przyrody, antropologii, etyki, filozofii Boga. Różnorodność przedmiotu filozofii bytu i filozofii człowieka nie pozwala na całkowitą identyczność ich metod i terminologii”. Należy więc je poszerzyć, a właściwie rozpocząć od oglądu i opisu bezpośrednio danych doświadczenia wewnętrznego. Wyznacza to podział i określa problematykę dwu dalszych zasadniczych części pracy: 1. Fenomenologia człowieka, 2. Metafizyka człowieka.

Podział filozofii człowieka na fenomenologię i metafizykę nie jest próbą łączenia różnych systemów filozoficznych, lecz raczej ilustracją pewnej drogi badawczej. Wychodzenie od rzeczy uchwytnej w samo-refleksji człowieka nad sobą, w jego doświadczeniu wewnętrznym dopełnione jest przez ujęcie systemowe w ramach tomistycznej ontologii ogólnej. Autor nie uprawia jednak ani oglądu fenomenologicznego, ani typowo tomistycznej metafizyki człowieka. Jakże więc proponuje sensowne połączenie metody fenomenologicznej z systemem tomistycznym,

jeżeli tak trudno oddzielić metodę od doktryny, a teoria zawsze jakoś współkonstruuje przedmiot, który ma być badany i sposób jego opisu. Ks. Kowalczyk wykorzystuje klasyczną metodę analizy pojęć, sądów, wypowiedzi. Nie chodzi tu o jakiś typ analizy jedynie semantyczno-językowej, lecz o mocne założenie homogeniczności bytu, świadomości i jej wytworów, a przez to stosunku odpowiedności między pojęciami i wypowiedziami a świadomością i bytem. Wtedy, badając prawomocność i adekwatność twierdzeń i wypowiedzi o człowieku oraz ustalając pojęcia podstawowe dla tej problematyki, dociera się do istoty badanej rzeczywistości.

Dla autora fundamentalnym pojęciem wyjściowym jest osoba. Odwołując się do myśli chrześcijańskiej, prezentuje najważniejsze sposoby mówienia o człowieku jako osobie ludzkiej. Poddaje też analizie krytycznej i weryfikacji teoretycznej twierdzenia filozoficzne sformułowane w ramach różnych nurtów filozoficznych i dyscyplin naukowych i na tej podstawie ustala pojęcia relewantne dla problematyki osoby ludzkiej. Pierwsza część pracy jest więc w zasadzie analizą poprawności argumentów i wniosków oraz zakresu fenomenologicznego opisu osoby. Otwiera ją problematyka ludzkiej cielesności, jako że człowiek jawi się przede wszystkim jako byt cielesny. Ciało stanowi integralną i konstytutywną część istoty ludzkiej, lecz go nie wyczerpuje. Człowiek doświadcza siebie jako byt przekraczający swoją cielesność. Niepowtarzalną specyfikę człowieka stanowi jego świadomość refleksyjna, samoświadomość, która umożliwia mu stały rozwój, pozawczą otwartość na świat i samookreślenie się w świecie. Konieczne staje się więc uchwycenie problematyki różnych sfer życia ludzkiego — intelektualnej, wolitywnej, emocjonalnej, moralnej, religijnej. Sferom tym odpowiadają różne formy ludzkiej aktywności: poznanie, wolność, miłość, praca, stosunek do wartości, życie moralne i religijne. Mimo wielorakości działania i przejawów bytu ludzkiego uznajemy jedność i tożsamość podmiotową człowieka. Jest to w zasadzie opis fenomenu ludzkiego zawierający tylko wstępną jego eksplikację, która musi być dopełniona pojęciami i wypowiedziami metafizyki realistycznej.

Człowiek, będąc sam dla siebie całością samodzielną, stanowi zarazem część większej całości, gdy badany jest z zewnątrz. „Ja osobowe nie może być trafnie odczytane w swej ontycznej strukturze bez odniesienia do innych ludzi i całości kosmosu”. Należy więc uchwycić specyfikę bytu osobowego na tle innych rodzajów bytów. Pojawia się wtedy cały zespół problemów związanych z substancjalnością bytu ludzkiego, jego charakterem osobowym, jego charakterystyką jako rzeczywistości psychosomatycznej. Kolejnym zagadnieniem staje się pojęcie i podział władz osoby ludzkiej, wynikających z jego natury. Koniecznym staje się też wyjaśnienie pochodzenia człowieka a z tym koncepcji kreacji i ewolucji oraz możliwości ich pogodzenia. Dopełnieniem pytań o genezę człowieka jest problematyka celu i sensu jego ziemskiej egzystencji, śmierci i nieśmiertelności. Naturalnym natomiast rozszerzeniem ontycznej struktury człowieka i związanej z nią aksjologicznej dynamiki jest życie społeczne. Problem metafizyki człowieka zwieńcza analiza dwóch pojęć, które są dziś bardzo modne, mianowicie humanizmu i personalizmu.

Autor *Zarysu filozofii człowieka* uważa, iż żadne rozwiązanie filozoficzne problemu człowieka nie jest do końca wewnętrznie spójne. Perspektywy poznawcze prezentowane przez poszczególne systemy filozoficzne i teorie naukowe są natomiast w jakimś sensie komplemen-

tarne. Wynika to nieuchronnie z faktu posiadania przez ludzi samowiedzy, dzięki której jako podmioty poznające czynią samych siebie przedmiotami poznania. Brak jednak pełnej samowiedzy o sobie zmusza ich do odwoływania się do różnych systemów metafizycznych. Omawiana praca, poprzez klarowną prezentację tak różnorodnych ujęć, wnosi ład konieczny do ich zrozumienia i umożliwia wyrobienie sobie całościowego obrazu zmagają człowieka nad wyświetleniem swej własnej natury.

Arkadiusz Jabłoński

Fragmenty Filozoficzne, seria 4: *Logika, praktyka, etyka, przesłania filozofii Tadeusza Kotarbińskiego*, księga pamiątkowa ku uczczeniu osiemdziesięciolecia filozofii Tadeusza Kotarbińskiego, red: W. Gasparski i A. Strzalecki, TNP, Warszawa 1991, 317.

1. Towarzystwo Naukowe Prakseologii wydało serię czwartą *Fragmentów Filozoficznych* zawierającą materiały z Sesji Naukowej zorganizowanej w 80-lecie filozofii Tadeusza Kotarbińskiego, która odbyła się 29—30 maja 1990 r. w Warszawie. Skład komitetu programowego tej Sesji tworzyli następujący profesorowie: Aleksander Gieysztor (Prezes PAN); Wojciech Gasparski (Przewodniczący Komitetu Redakcyjnego *Dzieł Wszystkich* T. Kotarbińskiego, Kierownik Zakładu Prakseologii i Naukoznawstwa IFiS PAN); Leon Gumański (Zastępca Przewodniczącego Komitetu Nauk Filozoficznych PAN, Uniwersytet w Toruniu); Edward Hajduk (Prorektor WSP w Zielonej Górze); Janina Kotarbińska (Członek Komitetu Redakcyjnego *Dzieł Wszystkich* T. Kotarbińskiego); Zbigniew Kuderewicz (Przewodniczący Komitetu Nauk Filozoficznych PAN, UW filia w Białymstoku); Ilja Lazari-Pawłowska (UŁ); Jerzy Pelc (UW); Piotr Płoszajski (Dyrektor IFiS PAN w Warszawie); Marian Przełęcki (UW); Tadeusz Pszczołowski (Przewodniczący Rady Redakcyjnej kwartalnika *Prakseologia*); Henryk Stonert (ATK); Tadeusz Styczeń (KUL); Klemens Szaniawski (Prezes Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, UW); Jan Woleński (Zastępca Przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego *Dzieł Wszystkich* T. Kotarbińskiego, UJ); Andrzej Wyczański (Sekretarz Wydziału I Nauk Społecznych PAN); Andrzej Strzalecki (Sekretarz Organizacyjny, Zakład Prakseologii i Naukoznawstwa IFiS PAN). Książka ta została wydana dzięki pomocy finansowej Centrum Upowszechniania Nauki PAN. Przypominamy tutaj wydane wcześniej *Fragmenty Filozoficzne* w trzech tomach: seria pierwsza ku uczczeniu piętnastolecia pracy nauczycielskiej prof. T. Kotarbińskiego w Uniwersytecie Warszawskim, Warszawa 1934 (pozycja ta została wydana nakładem uczniów); seria druga ku uczczeniu czterdziestolecia pracy nauczycielskiej prof. T. Kotarbińskiego w Uniwersytecie Warszawskim, PWN, Warszawa 1959; seria trzecia ku uczczeniu prof. T. Kotarbińskiego w osiemdziesiąt rocznicę urodzin, PWN, Warszawa 1967.

2. Materiały zawarte w prezentowanym tomie *Fragmentów Filozoficznych* poprzedzone są *Przedmową* W. Gasparskiego (11-13) i *Słowem wstępnym* A. Wyczańskiego (14-18). Czytelnik znajdzie w tych tekstach dobre wprowadzenie w istotny moment przesłania filozoficznego T. Kotarbińskiego. Całość materiału została podzielona na następujące części: *O filozofii Tadeusza Kotarbińskiego* (19-58); *O naukach praktycznych* (57-138); *O logice* (137-144); *O działaniu* (145-220);